

מחשבה קצרה על הדף

הרב יחזקאל הרטמן

SHORT MACHSHAVA ON THE DAF

קידושין דף ע"א

כל הפוסל במומו פסול

כל הפוסל, פסול, ואינו מדבר בשבחה לעולם (לרש"י אין דרכו לדבר בשבח המשפחות, והמהרש"א מחדד שלעולם אינו מדבר אלא רע על אחרים), ואמר שמואל במומו פוסל. ומכאן מקור המשפט המפורסם "כל הפוסל במומו פוסל".

ברוח חיים (פ"ב מ"א) מבאר שאדם רואה את חבירו באופן שמביט על עצמו - כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם, מה שרואה בחבירו משקף את עצמו. כשאדם רואה פגם בחבירו, הוי אומר שרואה פגם בעצמו.

בשם הבעש"ט מובא (ערבי נחל פ' לך לך) "כי האיש אשר הוא נקי לגמרי ולא פגם כלל מעולם אפילו כל דהו, א"א לו לראות רע בשום אדם או שישמע מרע שעשה שום אדם, כי לא יזמין לו השי"ת לראות רע או לשמוע שום רע, ולכן כשרואה האדם איזה איש שעושה רע, או שמספרים לפניו מאיזה איש שעשה רע, ידוע ידע בבירור שיש בו שמץ מנהו מאותו הדבר, אף אם הוא צדיק מ"מ יש בו קצת מהקצת מאותו הענין, והזמין לו השי"ת ראייה זו או שמיעה זו בכדי שישם אל לבו לשוב ולתקן הפגם ההוא, ואז עי"ז ישוב גם ההוא העושה רע, כי הוא תלוי בו."

ויש לצרף מה שאומר השפ"א אודות מה שנהגו לשרוף יחד עם החמץ גם את הנר שעל ידו בדקוהו, ומה רע מצאו בנר? אלא שדבר שכל ענינו הוא לחפש את המום והחסרון, יש לשרפו...

ויש כאן עוד נקודה עמוקה. רבי צדוק הכהן (דובר צדק אות ד [ריח]) מביא בשם ספר 'שושן סודות' (תלמיד הרמב"ן, מוזכר באריז"ל) וספר תורת העולה לרמ"א, על מה שכתוב בספר יחזקאל שהנביא רואה את הקב"ה בצורת אדם, וביארו בספרים הנ"ל שהדמות שהנביא רואה היא הדמות שלו עצמו. והביאור כמו שכתוב כאן בסוגיא שהאדם תופס את העולם סביבו באותו אופן שתופס את עצמו. המדרגה הגבוהה היא לראות את עצמו כגילוי של הקב"ה בעולם, שמדמה צורה ליצירה, וזה החזון הנבואי. וראייה לדבר מגמרתנו - אדם רואה את העולם כפי שתופס את עצמו.

דף ע"ב

ועמך כמריבי כהן

לפי דעה אחת כהן שהוא עז פנים יש הוכחה מכך שהוא עבד, אך ר"א חולק ואומר אם ראית כהן בעזות מצח אל תהרהר אחריו שנאמר ועמך כמריבי כהן. כלומר הכהן באופן טבעי כועס יותר. וכן מצינו שתיקנו לכהן גט מקושר, מפני שהכהנים כעסנים וממהרים לכתוב גט לנשותיהם.

מה הביאור בכך שדוקא הכהנים הקדושים, יש להם עזות פנים. המהר"ל בחידושי אגדות מביא ג' הסברים:

(א) הגמ' בחגיגה (יג, ב) אומרת שתתקע"ד דורות היו אמורים להיברא קודם העולם, אבל הקב"ה חמל על העולם ובמקום זה שתל אותם בכל דור, והם עזי פנים שבדור. כלומר יש עזי פנים שגורמים לחורבן העולם. ומבאר המהר"ל, שהקב"ה סיבב שאותם עזי פנים יהיו כהנים, שאם לא כן, עזות הפנים תחריב את העולם. קדושת הכהונה שומרת שלא יחריבו העולם, שיש שמירה על העולם בכך שכל עזי הפנים הם כהנים. נמצא שאין זה שהכהנים הם עזי פנים, אלא שעזי הפנים הם כהנים.

(ב) עוד כתב "אמנם עיקר פירושו, כי ישראל נמשלים כאילו היה איש אחד, וכמו שיש לאדם אברים מתחלפים, יש אברים חשובים ויש פחותים, כך יש באומת ישראל מדרגות מתחלפות, המלך שבהם דומה ללב שהוא מלך האברים, העיניים הם סנהדרין כדכתיב ואם מעיני העדה נעשתה לשגגה אלו סנהדרין, והכהנים הם כנגד המוח עם המצח, אשר שם הנשמה הטהורה כנגד הכהנים שהם קדושים וטהורים... ולפיכך כל כהן שיש בו עזות מצח אל תהרהר אחריו... כי כל כח שלהם הוא המצח עם המוח והוא מקבל העזות", כלומר יחד עם בחינת המוח שיש לכהנים, הם משתייכים למצח ולעזות. הכל מגיע יחד.

(ג) ועוד מביא המהר"ל את הגמ' בביצה (כה, ב), ישראל עזים שבאומות. והכהן בישראל כערך ישראל אל האומות, וכמו שישראל הם העזים באומות, כך הכהן עז בישראל. והטעם, כי כל הנוטה אל החומר הוא מתפעל ואינו עז, וישראל אשר הם נבדלים מן החומר יש בהם כוח עזות, כמו האש שהוא פועל בתוקף. והיינו שהעזות היא היכולת שלא להתפעל מהכוחות שיש בעולם. והעזות השלילית היא שמפעיל כוח זה גם כלפי דברים שהיה מן הדין שיתייחס אליהם. ועכ"פ הכהנים שהם היותר קדושים, הם היותר עזים, כי העזות כרוכה בקדושה. ונראה שפירוש זה והפירוש השני משלימים זא"ז.

ונסיים בדברים הנפלאים של הכתב סופר (פרשת פנחס). כשפנחס נתכהן הובטח לו "הנני נותן לו את בריתי שלום". ומבאר הכת"ס שהכהנים עזים, ועל כן יש צורך בברכה מיוחדת על השלום. ועל כן אחרי ברכת כהנים אומרים "שים שלום". והעזות של הכהנים יש לה תפקיד, שיקנאו לדבר ה' כפנחס. אך יש צורך בתרופה לפסולת של העזות, והיא ברית השלום.

דף ע"ג

משפחות המיוחסות

כשהקב"ה משרה שכיתותיו משרה לא על משפחות מיוחסות שבישראל. וממשיכה הגמ': אמר רבה בר רב הונא זו מעלה יתירה יש בין ישראל לגרים, דאילו בישראל כתיב בהו והייתי להם לאלקים והמה יהיו לי לעם, ואילו בגרים כתיב מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי נאום ה' והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלקים.

בפשטות המימרא של רבה בר ר"ה היא אימרה חדשה שאינה המשך למה שנאמר קודם לכן ועוד ממשיכה הגמ': אמר רבי חלבו קשים גרים לישראל כספחת. והתוס' כתבו כמה ביאורים, ובהסבר האחרון הטעימו

אנו מזכירים את הקב"ה בשם אדנות כי זו צורת הגילוי שלו, והשם יקו"ק הוא מתחת לפני השטח. אבל לעוה"ב שכולו רחמים יזכירו את השם יקו"ק ככתיבתו שהרחמים יהיו גלויים.

המהר"ל בחידושי אגדות מבאר כך: השם יקו"ק הוא שם העצם. והשם אדנות הוא כינוי. הנבראים בעוה"ז אין להם יכולת להתייחס לשם יקו"ק כי הוא רחוק מהם. על כן הם מתחברים לשם אדנות כי מידת אדנותו מתגלית כאן. אך לעתיד לבא עם ישראל יתחבר לגמרי להקב"ה ואז יוכלו לקרוא בשם יקו"ק. ועל כן בבחמ"ק מזכירים את שם ה' המפורש, ששם הוא מקום הדביקות אף שהוא בעוה"ז.

והדברים מתבארים יותר בדברי הגר"א (אסתר א, ד) על הפסוק "ואת יקר תפארת גדולתו" שמבאר שכל מלך יש לו את השם הפרטי שלו ואת שם המלכות שלו, ואין זה דרך ארץ לקרוא למלך בשם העצם אלא בשם המלכות, לכן נקרא באדנות ולא ביקו"ק. אך לא ביאר שם מה ישתנה לעת"ל. והדברים נתבארו בגר"א על היכלות (פקודי היכל ב דף יט:), שהעוה"ז הוא עולם המלכות על כן מתייחסים להקב"ה כמלך, אך לעת"ל יהיה עולם הייחוד ועל כן יתייחסו בשם העצם.

דף עא - ב

שם י"ב ושם מ"ב

בסוגייתנו מוזכרים כמה שמות: שם בן ד' אותיות (יקו"ק), שם בן י"ב אותיות, ושם בן מ"ב אותיות. ורש"י כתב ששם י"ב ושם מ"ב לא פירשו. אמנם בחיד"א ב'פתח עינים' כתב בשם האריז"ל "דע כי שם בן י"ב הוא שם הוי"ה אק"ה אדנ"י בשילוב אשר הם י"ב אותיות, והנקודות הם שהצניעו מפני הפריצים כדי שלא ישתמשו בו." וכן בשו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' לד) דן בשאלה איזה מן השמות נקרא שם המפורש. ומסיק ואומר כי שם בן ד', ובן י"ב, ובן מ"ב, ובן ע"ב, כולם נחשבים בכלל שם המפורש. והניקוד הוא הידיעה הגדולה. ונזכיר שבאפיקי ים (לר"א חבר) כתב ששם בן י"ב אינו כפי שהביא החיד"א, אלא הביא בשם הגר"א בכמה מקומות "ששם בן י"ב הוא יי"י הה"ה וו"ו הה"ה שהם כלל כל מהימנותא", כלומר שם הוי"ה כפול שלוש באופן הנ"ל.

לגבי שם מ"ב, מביא הבן יהודע בפירוש הראשון שהוא האותיות היוצאות מהפיוט "אנא בכח", שראשי התיבות של כל המילים הם מ"ב. וזה השם שמשמשים בו בבחמ"ק.

ונסיף מה ששמעתי מזו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל עפ"י האר"י אודות שם מ"ב, ששם זה מבטא את החיבור בין שמים וארץ. לכן אומרים 'אנא בכח' בקבלת שבת, קודם לכה דודי, כי כשמקבלים שבת מחברים את העולם התחתון לעולם העליון שכולו שבת. ומזה הטעם אומרים 'אנא בכוח' בסיום הקרבנות בשחרית, שכידוע בשם האריז"ל שהקרבנות שייכים למדרגת עוה"ז, ופסוד"ז הם עולם יותר גבוה, וכשעולים מעולם לעולם מזכירים 'אנא בכח. ולפי"ז מדויק היטב מדוע לגבי שם מ"ב דוקא אמרין בסוגיין שכל היודע את השם וזהיר בו ומשמרו בטהרה "אהוב למעלה ונחמד למטה ואימתו מוטלת על הבריות ונוחל שני עולמים העוה"ז והעוה"ב", ונפלא, שכיון ששם זה מחבר שמים וארץ, על כן הוא אהוב ונחמד למעלה ולמטה, ונוחל שני עולמים.

דף עב-א

מה שגרים קשים לישראל, פי שאין השכינה שורה אלא על משפחות המיוחסות שבישראל, וגרים אינם מיוחסים. ומשמע מתוך ד' התוס' שלמדו שכל הגמ' כאן הוא ענין אחד ארוך. שבתחילה מדברים על משפחות המיוחסות, וממשיכים שלגרים אין את המעלה של ישראל, ומסיימים בכך שגרים קשים כספחת.

וביאור הדבר עולה מדברי רבי צדוק בכמה מקומות (ישראל קדושים אות ח), שיש לעם ישראל שני סוגי קדושות. הא' קדושה התלויה במעשים של ישראל, כאשר הם לומדים תורה ועושים מצוות בכך זוכים לקדושה. הב' קדושה שלא תלויה במעשים, והיא מעבר לבחירתם של ישראל. כל אחד מישראל נולד עם שייכות להקב"ה מעצם זה שהוא בר ישראל. זה העומק של 'ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא'. ובספר קדושת שבת (מאמר ב) מבאר רבי צדוק שברית מילה עושים לילד בן שמונה ימים שאין לו בחירה, כי באים להראות בכך שיש חיבור בין הקב"ה לעם ישראל שאינו תלוי במה שאדם בוחר. אלא זה קשר בתולדה.

עוד כתב רבי צדוק שבהר סיני הקב"ה כפה על ישראל הר כגיגית. ומה הטעם בכפייה, אלא שמפני הזכות אבות שיש להם הרי הם ישראל בהכרח, ועל כן מקבלים תורה אפילו בכפייה. ואלו מדברי המהר"ל המפורסמים מדוע אין אומרים במתן תורה "גר שנתגייר כקטן שנולד דמי", מפני שעם ישראל היו צריכים לקבל תורה מכח האבות, ולפיכך אינם נחשבים כדבר חדש, אלא כהמשך לדורות הקודמים, ורק מחמת כן אפשר לכפות אותם.

עם ישראל יש להם קדושה טבעית בתולדה, מעבר לכל המעשים שלהם. ונראה בדברי המהר"ל בחי' אגדות שזה הפשט בגמ' כאן "אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על המשפחות המיוחסות בישראל" - משפחה מיוחסת הפירוש הוא שיש להם את הקשר הנקי והישיב לאבות הקדושים, ובכך הם מתקשרים להקב"ה באופן טבעי. ומי שיש לו את הייחוס לאבות בלי שום ניתוק באמצע הוא מתייחס להקב"ה באופן ישיר, ומי שאין לו, לא. ואומר המהר"ל שצריך שהענף יתחבר לשורש, והיינו שאם אנו מתחברים לאבות הק' הפירוש הוא שאנו שייכים באופן ישיר לחיבור להקב"ה. והמשפחות שאינן מיוחסות אין בהם השראת השכינה, כלומר אין להם את הקשר המיוחד להקב"ה.

והן הן דברי רבה בר ר"ה שאצל ישראל ה' הוא להם לאלקים עוד קודם שאתם תהיו לי לעם, ומפני שהקשר אינו תלוי במעשים, ומושרש מאז ומקדם. ואילו אצל הגרים הברית תלויה במעשיהם, ועל כן קודם צריך שיתקיים והייתם לי לעם, ורק אח"כ אנכי אהיה לכם לאלקים.

דף עא - א

לא כשאני נכתב אני נקרא

לא כשאני נכתב אני נקרא, נקרא אני ביו"ד ה"י ונקרא באל"ף דל"ת. המהרש"א מבאר שהעוה"ז הוא עולם של דין, שהרי עלה במחשבה לברוא את העולם במידת הדין, ואף ששיתף עמה מידת הרחמים, סוף עיקרא דמילתא הוא דין. השם יקו"ק הוא של מידת הרחמים. והשם של אדנות הוא לשון דין. ר"ה שהוא יום הדין נקרא יום הזכרון, שזה מה שמתגלה בעולם. ומוסיף שהשם אדנ"י מלמד בראשי תיבות על ימי הדין: א' - כנגד ר"ה, היום הראשון. י' - הוא יוה"כ, וביניהם מילת 'דן' שבאותן עשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ הם ימי הדין. ועל כן בעוה"ז

זרח השמש ובא השמש

"אין צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו, שנא' זרח השמש ובא השמש. עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי".

המהר"ל (נתיב הצדק פ"א) מבאר ש'צדק' ו'צדיק' יש לו קיום נצחי. ועל כן נאמר 'וצדיק יסוד עולם', שהוא יסוד שאין לו ביטול. ועל כן גם כשהצדיק נפטר ממשיך הקיום שלו, וכיצד? ע"י שמגיע צדיק אחר שממשיך את הדרך שלו. ואף שהצדיק הבא אינו בדרגה של הצדיק הקודם, גם הדור הבא אינו בדרגה של הדור הקודם, והצדיק מצטייר לפי מדרגת הדור.

באריז"ל (פרע"ח שער ר"ח פ"ג) מבואר, שהנקודה הזו נאמרת רק ביחס לגדול הדור ומנהיגו. ומוסיף שהכוונה שבמקום שנפטר הצדיק, משם מאיר לצדיק שנשאר במקומו, וזה המשך הפסוק "אל מקומו שואף זורח הוא שם", ר"ל שהצדיק שנפטר שואף וזורח לכיוון הצדיק שלקח את מקומו. ואח"כ נאמר "כל הנחלים הולכים אל הים", ר"ל שמלבד המנהיג הכולל יש גם חכמים נוספים שמצטרפים אל המנהיג, אל הים הגדול. ועכ"פ מבואר שהקב"ה דואג שתמיד יהיה מנהיג לדור.

המקנה מוסיף שתי הערות:

א' אף שיש 'זרח השמש', מ"מ הדבר מוגדר 'ובא השמש', ומשום שהצדיק הבא אינו בדרגת הצדיק הקודם (כדהבאנו לעיל מהמהר"ל), וכן נאמר "פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה.

ב' מדוע משווים את פטירת הצדיק לפטירת השמש? מפני שכשהשמש שוקעת אין היא עצמה נחסרת כלום, אלא שאנו לא יכולים לראות אותה. גם הצדיק כשנפטר, אבד לדורו, אך הוא עצמו מגיע לעולם העליון וממשיך את עלייתו.

דף עב-ב

ממזרי טהורים לעתיד לבא

ר' יוסי סובר שהממזרים יהיו טהורים לעתיד לבא. הרמב"ן והרשב"א מקשים וכי הפסוק "לא יבא ממזר בקהל ה'" ייבטל לעתיד לבא? ותירצו "דהוראת שעה תהא לאותן שהיו בדורות קודם ביאת אליהו, שאליהו בא ומטהרן, אבל אותם שיהיו בימי המשיח, אף אם יהיו פסולין, דמצות 'לא יבא ממזר' נוהגת היא לעולם ואפילו בימי של משיח".

בספר ניצוצי אור לרבי ראובן מרגליות, מבאר שטהרת הממזרים לעת"ל יש בה מהלך מסוים: בעצם כל ממזר יכול להיטהר משום שלב"ד יש כוח לעשות 'אפקעינהו רבנן לקידושי' ועי"ז תפקע הממזרות, אלא שכתב מהר"ם אלשקר שא"א למסור כח זה ביד כל ב"ד פרטי, שעי"ז תהיה התורה כהרבה תורות, אולם כשיופיע רוח ממרום וייסד בית דין ראשי לכל ישראל, אז תהיה לב"ד כללי זה גם הכוח להפקעת קידושין למפרע, ואז יוכלו ממזרים להטהר ע"פ התורה. וזה הביאור שייטהרו, שלא יהיה זה כנגד התורה אלא עפ"י התורה.

הלשם (ספר הדעה ח"ב דרוש ד ענף יב סי' ט, יב) מאריך בענין מצוות לעתיד לבא, האם בטלות או לא. ואחת הראיות היא מהגמ' כאן שממזרים ונתינים ייטהרו לעת"ל, דמשמע שיהיה ביטול למצוות. ומבאר בארוך שכאשר יבוא המשיח, לא ישתנה העולם בבת אחת, אלא יהיה הדבר בהדרגה. בתחילה יישאר העולם בתבניתו, ואט אט יתחלף לצורה של 'לעתיד לבא'. ומוסיף, שבמשך זמן של ימות המשיח

יהיו זמנים שונים לתחיית המתים, ואלו שיחיו יעבו למהלך של לעת"ל היותר גבוה.

מו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל היה מיישב בכך את הסתירה ברמב"ם, שמצד אחד פסק שאין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד, ומאידך כתב שכל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח. אלא, שבימות המשיח יהיו דרגות שונות, ובתחילה באמת לא יהיה אלא ביטול שעבוד מלכויות, ובהמשך התקופה יהיו עילויים נוספים עד למצב של קיום כל הנבואות.

ומה שנאמר על ביטול המצוות, הפירוש הוא שלעולם יהיו מצוות גם בימות המשיח, אלא שתהיה להם התגלות שונה מהאופן שהן מתגלות כיום. ומה שיש מקורות שיתבטלו המצוות, היינו במצב המתקדם של ימות המשיח.

דף עג

אבוב דשמואל

מבואר בגמ' שבדרך כלל תולין את הוולד בבעל, אא"כ הלך הבעל למדינת הים או בארוסה. והקשו התוס' דגם אם הבעל במדינת הים שמא הגיע ע"י שם ושימש "כי ההוא עובדא דאבוב דשמואל שהלך למדה"י ובא ע"י שם ושימש והוליד את שמואל. "ובתוס' מצויין שדבר זהו הוא מהירושלמי, אבל אינו נמצא בירושלמי שלפנינו.

וכבר ציין בגליון שמקור המעשה הוא בהלכות גדולות (סוף הל' גיטין), וכן מופיע בתשובות הגאונים (שערי תשובה סי' יח) בשם רב האי גאון, ונעתיק לשון תשו' הגאונים: "וששאלתם אבוב דשמואל למה נקרא בשמו, אמרו כי אביו של שמואל הלך בסחורה למקום רחוק, לימים מצאה אותו מדינת אחת שהיתה יודעת בלשון העופות, ותבעתו לדבר עבירה ונתנה לו אלף ככרי כסף, ואמר לה למה, אמרה לו שמעתי כי בזה הלילה תוליד בן שלא יהיה כמותו בחכמה, וכששמע זה הלך בקפיצה (ע"י שם) לביתו וידע את אשתו ונתעברה ושב לדרכו בקפיצה. ושבא הדבר לב"ד הלקוה וילדה בן ונקרא שמואל, ואח"כ בא אביו והעיד עליו והיה שמואל אומר אני ידעתי כשהלקו את אמי והכניתי ב"ד ברצועה על ראשי, ומקום הרצועה ניכר בראשי שפצעו אותו, ועל זה היו קורין אותו אבוב דשמואל להודיע לך כי אביו היה. ע"כ. פירוש, הטעם שאבוב דשמואל נקרא כך הוא להורות ששמואל היה בנו. וכן כתב רב הימן בספרו תולדות תנאים ואמוראים מסברת עצמו.

בגמ' ברכות (יט, א) איתא שהיה אדם שדיבר רע על שמואל ונפלה קורה מהגג וקרעה את מוחו ומת. בספר ברכת אהרן עמ"ס ברכות (אות קמט) כתב שמסתבר שהוצאת השם רע של אותו אדם, היתה השמועה ששמואל הוא ממזר דאמו נתעברה מאדם אחר. והעונש שקיבל אותו אדם משמיים הוכיח קבל עם ועדה שאין ממש בחשד. והדברים נראים.

ויש להוסיף שאולי אותו אדם קיבל מכה בראשו דוקא, כנגד המכה ששמואל קיבל בראשו במלקות שספגה אמו לשוא. דו"ק.